

Stockholms Högskola för 100 år sedan – ett naturvetenskapligt universitet med plats för kvinnor

*Den nystartade Stockholms Högskola
skilde sig från de anrika universiteten i Lund och
Uppsala genom att den var präglad av tidens liberala idéer och
genom att den var betydligt generösare mot kvinnorna. Sif Johansson
visar här hur Stockholms Högskola inte bara tolererade
kvinnliga studenter utan också erbjöd kvinnliga
akademiker tjänst vid institutionerna.*

Det första namnet i Stockholms Högskolas studentliggare är Cecilia Hedman. Till sammans med tolv manliga studenter läste hon kemi höstterminen 1881. Det var den första registrerade kursen vid Högskolan, och den enda det läsåret. Hösten därpå startades även kurser i zoologi, botanik, fysik, matematik och mekanik. Till kurserna i zoologi och botanik anmälde sig då Albertina Carlsson, Hanna Müntzing, Alida Olbers, Alba Valbohm och Charlotte Westling. Totalt undervisades 34 studenter vid Stockholms Högskola hösten 1882, fem kvinnor och 29 män. I Uppsala studerade samma höst 1 593 elever. Fyra av dem var kvinnor.

Stockholms Högskola skilde sig på flera områden från de gamla etablerade universiteten i Uppsala och Lund. Högskolan öppnades 1878 med föreläsningar för allmänheten i naturvetenskapliga ämnen. Vissa smärre kurser hölls, exempelvis gick Albertina Carlsson en kurs i ”praktiska öfningar i zoologi” redan våren 1881. Anledningen till att det från början endast undervisades i naturvetenskap var, enligt Tunberg (1957), att det var lättare att få tag på bra naturvetenskapliga föreläsare. Det medförde att i drygt 20 år, fram till 1907, fanns endast naturvetenskaplig fakultet vid Högskolan.

Många av de första lärarna och flera av den styrande Högskoleföreningens ledamöter var präglade av den tidens liberala idéer. De hade en stark tilltro till det mänskliga förnuftet. De ansåg sig leva i den näst bästa av världar – den bästa tillhörde framtiden (Leche-Löfgren, 1934, Tunberg, 1957). De ville bygga ett modernt lärosäte, som skulle göra kunskap tillgänglig för alla. Det viktiga var att skapa möjligheter för studenterna att kunna tillfredsställa sin vetgirighet. Det viktiga skulle inte vara att kunna ta examina. Därför hade Stockholms Högskola ingen examinationsrätt de första 20 åren. Ända fram till 1904 fick de studenter som ville disputera resa till något annat universitet. Ofta reste de till Uppsala eller till något tyskt universitet.

Lärarna letade också efter nya pedagogiska metoder. Tunberg (1957) skriver att lärarna ”... strävade målmedvetet efter att kring sig samla en utvald skara lärjungar, som längtade efter friare vägar för vetenskaplig utbildning än de då gängse... behandlade dem (eleverna, förf anm) på en gång som lärjungar och medarbetare...”. Flera av lärarna var även verksamma med upplysande kulturell verksamhet utanför Högskolan, t ex höll de föreläsningar på Arbetarinstitutet.

Även lärarnas attityder till kvinnliga

akademiker var radikala. De inte bara tolererade kvinnliga studenter, utan erbjöd också kvinnliga akademiker tjänster vid institutionerna.

Matematik

– en kvinnlig professor 1884

Så snart Gösta Mittag-Leffler blev professor i matematik (1881) erbjöd han den ryska matematikern Sonja Kovalevsky en tjänst vid institutionen. Sonja Kovalevsky hade, liksom Gösta Mittag-Leffler, studerat för professor Weissenstrasse i Berlin. Där undervisades hon hela tiden privat. I egenskap av kvinna hade hon inte rätt att ens åhöra föreläsningarna, och hon blev "befriad" från att försvara sin disputation offentligt. (Leffler, 1892)

Hon blev oerhört tacksam över professor Mittag-Lefflers erbjudande, och förvånad över att Stockholms Högskola, som det enda universitetet i Europa, ville anställa en kvinnlig matematiker. Dock var hon rädd att orsaka obehag för institutionen och för professor Mittag-Leffler. Det var först efter stor tvekan som hon accepterade erbjudandet och kom till Stockholm 1882 (Leffler, 1892). Anställningen väckte också stor uppståndelse i hela Stockholm, och både professor Mittag-Leffler och Sonja Kovalevsky blev föremål för förlöjligande kritik. Anställningen godkändes inte heller till att börja med. Det var enbart genom att professor Mittag-Leffler avstod en del av sin lön, som anställningen accepterades. Hon fick först titeln privat-docent, men 1884 utnämndes hon till professor på institutionen.

Av Kungliga Vetenskapsakademins ledamöter accepterades hon inte, och de lät henne inte bli medlem i Akademien. Högskolans lärare stödde henne dock. I protest startade de, plus några av Högskoleförningens ledamöter, en egen förening för vetenskapliga diskussioner tillsammans med Sonja Kovalevsky, det s k Trettonssällskapet (Leche-Löfgren, 1934).

Zoologi

– en kvinnlig amanuens 1896

Redan 1896 utsåg professor Wilhelm Leche fil kand Augusta Ärnäck till amanuens i zoologi. Hon hade börjat sina studier i Uppsala men flyttat till Stockholm 1884 efter avlagd examen. En av hennes äldre kollegor, Axel Klinckowström, har berättat i sina memoarer (*Klinckans minnen I*, 1933) om den förvirring utnämningen av henne till amanuens orsakade bland de mindre radikala studenterna. När han kom tillbaka från en längre resa utomlands och upptäckte att institutionen under hans frånvaro fått en kvinnlig amanuens skrev han "... Det fanns visserligen ingenting att anmärka mot damen i fråga. Hon var både hygglig och kunnig och varken så ung eller vacker att det nämnvärt störde, men hon var i alla fall fruntimmer, och antingen hon nu ville det eller inte – jag är alldeles säker på att hon *inte* ville – rubbade hennes blotta närvaro totalt våra cirklar. Med den gamla otvungna samtalstenen var det förbi..."

Augusta Ärnäck-Christe-Linde, som hon hette efter giftermålet, fortsatte dock på institutionen fram till sin disputation 1909. Efter disputationen fick hon sedan en tjänst som forskare vid Riksmuseet i Stockholm, där hon fortsatte ett aktivt forskningsarbete fram till sin pensionering.

Kemi

– en kvinnlig amanuens 1898

Astrid Cleve studerade naturvetenskapliga ämnen vid Uppsala universitet, och disputerade i botanik 1898. Hon var den första kvinnan i Sverige som disputerade i ett naturvetenskapligt ämne. Det var dock Stockholms Högskola som erbjöd henne en tjänst efter examen, och hon arbetade på Kemiska Institutionen från 1898 fram till sitt giftermål 1902.

Enligt egen utsago trivdes Astrid Cleve vid den "lite friare" Högskolan. Hon hade bara en anmärkning mot tjänsten. Den fyllde inte upp hennes tid, och gav för små inkomster. Ett tusen kronor om året var inte mycket att leva på ens då. Tyvärr,

berättade hon i en TV-intervju (1961), fick hon avslag på sin begäran om utökad tjänstgöring med ökad lön.

Astrid Cleve slutade inte med vetenskapligt arbete. Även efter giftermålet och sedermera skilsmässan, fortsatte hon att forska. Hon publicerade ett stort antal uppsatser i både kemi, botanik och geologi. Detta trots att hon aldrig senare var anställd på någon institution, utan forskade vid sidan om barnuppfostran, ordinarie arbete och som pensionär. Vid sin 80-årsdag utnämndes hon till professor tack vare sitt omfattande forskningsarbete.

Kvinnliga forskare utan examina

Stockholms Högskola var även öppen för studenter som saknade formella meriter. Av de kvinnor som började läsa 1882 var både Albertina Carlsson, Charlotte Westling och Alida Olbers lite äldre och de saknade studentexamen. De två förstnämnda studerade zoologi, medan Alida Olbers främst ägnade sig åt botanik. Trots att alla tre var aktiva på institutionerna under många år var ingen av dem anställd där och ingen tog några examina. Albertina Carlsson var lärarinna. Hon hade tagit Högre Lärarinneexamen 1868, och arbetade som lärarinna parallellt med sin forskning i alla år. Inte förrän som pensionär ägnade hon sig åt zoologi på heltid.

Under Högskolans första år (1881–1885) gavs det ut en publikationsserie kallad *Meddelande från Högskolan*. Meddelande nr 10 *Beiträge zur Kenntniss der Anatomie der Schwimvögel* och nr 14 *Beiträge zur Kenntniss des Peripherischen Nervensystems* var författade av Albertina Carlsson respektive Charlotte Westling. För de uppsatserna erhöll de Flormanska priset från Kungliga Vetenskapsakademien 1885. Ytterligare ett *Meddelande* i zoologi är författat av Albertina Carlsson, och det är de totalt tre bidrag i zoologi som finns i serien. Av de totalt tio bidragen i botanik skrev Alida Olbers två uppsatser och Maria Levin en. Med tanke på institutionernas ringa storlek svarade dessa formellt ej behöriga kvinnliga forskare för en betydande del av institutionernas

Astrid Cleve vid disputationen 1898.

forskning. Albertina Carlsson publicerade totalt 24 vetenskapliga uppsatser under sin verksamma tid som zoolog. När hon till sist pensionerat sig, 79 år gammal, hedrades hon genom att hon 1927 utnämndes till hedersdoktor i zoologi. Hon var den första kvinna som erhållit en sådan utmärkelse på vetenskapliga meriter.

Stockholm och Uppsala

När Stockholms studentförening startade 1882–83 var naturligtvis de kvinnliga studenterna med. Det fanns totalt så få studenter och det fanns ingen anledning att särskilja kvinnliga och manliga studenter. Studentföreningen disponerade två små rum i den dåvarande Högskolans lokaler, och blev en integrerad del av Högskolan (*Minnesskrift*, 1935).

I Uppsala och Lund var studenterna splittrade i olika studentföreningar. De var

inskrivna vid olika nationer, med var sina föreningar skilda från själva universitetet. Dessutom fanns en lång tradition av olika ämnes- och intresseföreningar. Ofta var det svårt för de kvinnliga studenterna att kunna delta i dessa föreningar. Möten i tex ämnesföreningarna startade ofta med föredrag och diskussion, men övergick sedan i punschaftnar eller liknande. De kvinnliga studenterna var välkomna att delta i föredraget och diskussionen, men sedan borde de gå hem. Det berättas att vid akademiska fester brukade professor Nyblom ta av sig rocken vid tio-tiden, för att ge damerna en vink om att de borde avlägsna sig (Petrini, 1937).

I de många berättelserna från studentlivet i Uppsala runt sekelskiftet som är skrivna av män, är det påtagligt att de aldrig nämner något om de kvinnliga studenterna. De kvinnliga studenterna som berättar om sina studieår skriver å andra sidan ofta om sin utsatthet och sin isolering. De tolererades av sina manliga lärare och kamrater, men saknade studentsamvaron på fritiden. De var dessutom inte heller accepterade i icke-akademiska kretsar. Marika Stiernstedt har beskrivit de allmänna åsikterna så här: "Studentskorna voro inte heller vidare populära. Antagligen i många fall orättvist, ansågs de över lag var fula flickor, dvs flickor så fula och så medvetna om denna underlägsenhet att de a priori uppgivit hoppet om gifte". I efterhand kan man konstatera att äktenskapsfrekvensen inte var lägre bland de kvinnliga studenterna än bland kvinnor i allmänhet. Under andra halvan av 1800-talet hade Sverige ett stort kvinnoöverskott, och ca 40% av de vuxna kvinnorna förblev ogifta (Losman, 1980).

De kvinnliga studenternas speciella utsatthet i Uppsala medförde att de redan 1892 grundade Uppsala kvinnliga studentförening. Genom att de slöt sig samman och försökte angripa olika problem, skapade de en drägligare tillvaro för sig själva. Som exempel på vad de diskuterade nämner föreningens första ordförande Lydia Wahlström följande: "När man märkte att Uppsalaläkarna hade en viss benägenhet att skylla våra eventuella skavanker – om det

så gällde skoskav – på överansträngning, eftersom ju kvinnor måste ha svårt att fördraga studielivet, hände det, att vi hellre anlidade Stockholmsläkare. Och vi kommo t o m överens om att aldrig officiellt använda uttrycket "studentskor", för att inte möjligen fiffiga jurister i framtiden skulle komma att begagna denna särbenämning för att bestrida vår del i de manliga studenternas rättigheter." (Wahlström, 1937)

En av de första kvinnliga studenterna i Sverige, Ellen Fries, som studerade i Uppsala i början på 1880-talet kunde jämföra vad som hade hänt på tio år. Hon var mycket positivt överraskad efter ett besök hos föreningen, och skrev "... Slutligen gladde jag mig ej minst åt medvetandet, att genom att Ni äro många, genom att Ni känna Er mera ogenerade än vad man på min tid kunde göra, och genom bättre ordnade studier kunnen hafva större nytta och nöje af universitetsundervisningen än hvad jag kunde ha. Jag skulle gärna varit lite förtalad på de goda villkoren!"

Den delaktighet i studentlivet – även om den var begränsad – som de kvinnliga studenterna i Stockholm hade redan från Högskolans start, fick de kvinnliga studenterna i Uppsala kämpa sig till lite i taget.

Inte bara på Högskolan var det lättare för de kvinnliga studenterna. Även arbetsmarknaden var öppnare i Stockholm. Det medförde att också de kvinnor som läst och tagit sina examina i Uppsala, ofta flyttade till Stockholm efter examen. Det var tex på Östermalms gymnasium i Stockholm som Sveriges första kvinnliga student och fil kand Betty Pettersson arbetade på 1880-talet, trots att hon hade läst i Uppsala. Hon fick t o m samma lön som sina manliga kollegor, vilket senare skulle visa sig vara ovanligt. Det var också i Stockholm som de första gymnasieskolorna för flickor öppnades och flera av de universitetsutbildade kvinnorna undervisade vid dem, bl a Sveriges första fil dr Ellen Fries, också hon student i Uppsala.

Trots att Stockholms Högskola endast erbjöd studenterna de traditionellt okvinnliga naturvetenskapliga ämnena, var det vid sekelskiftet nästan lika många kvinnor

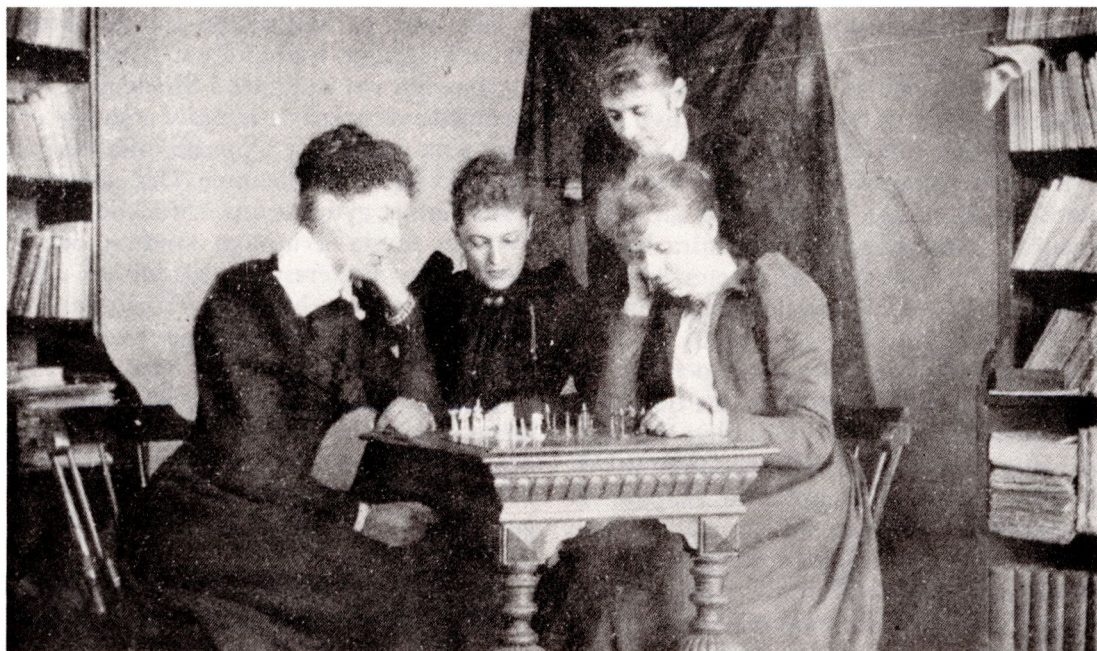
som läste i Stockholm, som i Uppsala. I Stockholm var de en del av Högskolan och många av lärarna var uttalat positiva till dem. Trots att de även i Stockholm utgjorde en liten udda grupp, märktes de inte alls lika mycket som i de små universitetsstäderna och blev därmed inte lika utsatta.

Kvinnliga Akademikers Förening

Även i Stockholm var det många, såväl formella som informella, hinder för de akademiskt utbildade kvinnorna att kunna få adekvat arbete. De första utbildade kvinnorna var beroende av välvilligt inställda manliga professorer, rektorer etc. Ju fler kvinnor som utbildades, desto hårdare blev konkurrensen med de manliga studenterna. Från 90-talets Uppsala skriver Gulli Petrini: ”De kvinnliga studenterna var då ännu så fåtaliga att de manliga kamraterna aldrig kommo på idén att betrakta dem ur konkurrenssynpunkt. Den fientliga inställning mot kvinnor som av den anledningen ibland kommit våra efterföljare till del voro vi *under studietiden* alldeles befriade från”. (Petrini, 1937)

När fler kvinnor började söka tjänster, och framför allt när kvinnor började meritiera sig för att kunna söka högre tjänster, förvärrades situationen för de kvinnliga akademikerna. Riksdagen lät göra en rundfrågning på olika institutioner om vilka tjänster de kunde anställa kvinnor på. Så gott som alla utlåtandena förklarade att till de tjänster som fanns på deras institution passade inte kvinnor. Det var så påtagligt dåliga skäl som angavs, att den radikale före detta Uppsalastudenten Knut Wicksell, dåvarande professor i Lund, liknade det vid hur primitiva folkstammar stämplade de mest välsmakande frukterna som tabu för kvinnokönet. (Wieselgren, 1969)

Läroverksstadgan innebar att de kvinnliga akademikerna officiellt utestängdes från såväl lektors- som adjunktsbefattningar vid allmänna läroverk. Ingen av kamrarna hade tagit någon hänsyn till de kvinnliga akademikernas petition. Detta offentliga nedvärderande av deras kompetens, medförde att de kände ett behov av en egen organisation av mer facklig typ. De hade studerat och tagit sina examina på samma eller hårdare villkor än sina manliga kamrater. Nu

Studentföreningens kvinnliga medlemmar. Ur ”Stockholms högskolas historia före 1950” av Sven Tunberg, Stockholm 1957.

ville de ha rätt att utnyttja sin kunskap. 1904 samlades ett tjugotal kvinnliga akademiker i Stockholm och bildade det som idag heter Kvinnliga Akademikers Förening. Målsättningen formulerades så:

Föreningens uppgift är att arbeta för att akademiskt utbildade kvinnor må tillerkännas rätt till de förmåner, som de av dem avlagda kompetensproven enligt gällande lagar och författningar tillförsäkra män med samma kompetens.

Uppsala kvinnliga studentförening hade bildats när motståndet mot de kvinnliga studenterna började bli påtagligt. Kvinnliga Akademikers Förening bildades när motståndet mot dem på arbetsmarknaden skärptes. Att kvinnorna i Stockholm inte förrän 1912 bildade en kvinnlig studentförening kan ses som ett tecken på att Stockholms Högskola i relativt liten utsträckning särbehandlade kvinnliga studenter.

LITTERATURLISTA

- Jacobson G. & Roosval A., *Svenska kvinnor i bild med text*, Stockholm 1936.
- Klinckowström Axel, *Klinckans minnen. Skildringar och erinringar från mitt forskar- och färdeliv i när och fjärran. Del 1-2*, Stockholm 1933-34.
- Leche-Löfgren Mia, *Våra föräldrars värld*, Stockholm 1934.
- Leffler Ann-Charlotte, *Sonja Kovalevsky. Hvad jag upplevat tillsammans med henne och hvad hon berättat mig om sig själv*, Stockholm 1892.
- Losman Beata, *Kamp för ett nytt kvinnoliv*, Stockholm 1980.
- Lundström N.S., *Svenska kvinnor i offentlig verksamhet*. Uppsala 1924.
- Pehrson Torsten, *Skildring av Zootomiska institutets historia*, stencil Zoologiska Institutionen Stockholm.
- Petrini Gulli, *Från de första kvinnliga studenternas tid, Hågkomster och livsinytryck nr 18* (ed. S. Thulin), Uppsala 1937.
- Tunberg Sven, *Stockholms högskolas historia före 1950*, Stockholm 1957.
- Wahlström Lydia, *Bland kvinnliga studenter i 1890-talets Uppsala*, Hågkomster och livsinytryck nr 18 (ed. S. Thulin), Uppsala 1937.
- Wieselgren Greta, *Den höga tröskeln. Kamp för kvinnans rätt till ämbete*. Gleerups 1969.
- Matrikel över svenska kvinnor som avlagt examen vid universitet eller högskola i Sverige 1875-1914*, Stockholm 1914.

Minnesskrift utgiven av Stockholms Högskolas studentkår vid invigningen av dess kårhus den 6 december 1935, Stockholm 1935.

Stockholms Högskolas matrikel 1881-1900, Riksarkivet Stockholm.

Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok 1-8, Stockholm 1945-55.

SUMMARY

The College of Stockholm 100 years ago - a university of natural science with a place for women.

The college of Stockholm was founded in 1878. Only lectures in natural science were given, as it was thought to be easier to find good teachers in these subjects. Interest in the lectures grew, and in 1881 the first permanent courses started and the first professors were employed. Many of them were influenced by radical and liberal ideas about making "knowledge available to everyone" and they wanted an open school without grades. It was therefore not possible to obtain academic degrees in Stockholm during the first 20 years, although the courses were comparable to courses at the established universities in Uppsala and Lund.

The radical atmosphere in Stockholm included a radical attitude to female students: the professors not only accepted them but supported them. As early as 1882 the Russian mathematician Sonja Kovalevsky was offered a position as assistant professor, and in 1884 as professor, at the Institute of Mathematics. The professors at the Institute of Zoology and at the Institute of Chemistry chose women as assistants in 1896 and 1898 respectively.

At the College of Stockholm all of the students were organized in the same students' association, and as the female students were present from the beginning they became a natural part of the association. They never became as isolated as the female students in Uppsala and Lund where the students were organized in several small student associations based on their home provinces, different subjects etc. A Female Students' Association was started in Uppsala already in 1894, but in Stockholm not until 1912.

Sif Johansson
Södermannagatan 41 B, 3 tr ö g
116 40 Stockholm
Sweden